

21. TRADICIONALNO OPATIJSKO SAVJETOVANJE HRVATSKIH EKONOMISTA (Opatija, 13. - 15. studenoga 2013.)

*Ljubo Jurčić**

UDK 338.124.2(497.5)

JEL Classification E66, E39

HRVATSKA - OPORAVAK ILI STAGNACIJA

Uvod

Kriza je opći osjećaj sadašnje ekonomske situacije. Kriza nam se čini kao prirodna pojava, a što je još gore, izaziva osjećaj da se ne može ništa poduzeti za izlaz iz krize. Jednostavno valja čekati da ona prođe, a kad prođe onda ćemo se lako dogovoriti kako raspodjeljivati veću novostvorenu vrijednost. Drugi osjećaj koji se stvara jest da je kriza globalna pojava, pa kad cijeli svijet koji je puno veći i efikasniji od nas ne može ništa učiniti, a što bismo mi tu mogli uraditi. Većina ovih osjećaja je pogrešna. Za financijske i ekonomske krize iako su svojstvene kapitalističkoj, tržišnoj ekonomiji, za razliku od prije osamdesetak godina, danas ekonomska i politička znanost imaju vrlo uspješan instrumentarij za zaustavljanje krize i izvlačenje zemlje iz nje.

U 2009. godini skoro su sve zemlje (nakon više godina kontinuiranog rasta) imale negativan rast, tako da je to bila globalna kriza, da bi već u 2010. veći broj njih imale pozitivan rast. To se nije dogodilo niti slučajno, niti zbog nekog prirodnog kretanja gospodarstva, nego zbog poduzetih odgovarajućih ekonomsko-političkih mjera vlada tih država. Za godinu 2013. ne možemo reći da vlada globalna kriza. Ako globalnu ekonomsku situaciju procjenjujemo stopama gospodarskog rasta, 2013. godine globalno gospodarstvo će rasti oko 2,7 %, što je doduše, manje nego 2012. (2,9%) , ili primjerice 2010. (5,1%), ali je ipak rast. Općenito, možemo reći da je Europa u krizi, iako to ne znači da su sve zemlje Europske unije ili Europe u krizi. Njemačka i Poljska će imati rast. Velika gospodarstva svijeta kao

* Lj. Jurčić, prof. dr. sc., Ekonomski fakultet Zagreb, predsjednik Hrvatskog društva ekonomista.

Uvodno izlaganje na 21. Tradicionalnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista, Opatija 13. - 15. 11. 2013.

što su Amerika, Japan, Kina, Indija, Brazil ili Turska, imat će ove godine rast. Europsko gospodarstvo, odnosno Europska unija će ove godine proizvesti manje nego prethodne (-0,5%).

Europska unija

Europska unija je suočena s dubokom krizom čiji se izvori nisu samo u ovoj iz 2008. godine koja je došla iz Amerike. Ako pogledamo kroz tisućljetnu povijest, koje su regije prednjačile u gospodarskim aktivnostima, onda vidimo da različita razdoblja pripadaju različitim regijama. Nekoliko tisuća godina prije Krista to su bili Mezopotamija i Egipat, da bi se u razdoblju Rimskog carstva glavnina ekonomskih aktivnosti odvijala u Sredozemlju. Nakon Rimskog carstva do petnaestog stoljeća glavnina aktivnosti odvija se u Europi. Ovakvo gledanje je kroz europske oči i ono nije objektivno, jer je Kina proteklih dvije tisuće godina s malim prekidima imala kontinuirani gospodarski rast i društveni razvitak, a oko 10 stoljeća imala je pravu industrijsku revoluciju. Otkrićem Novog svijeta krajem petnaestog stoljeća, ekonomska aktivnost sve do kraja dvadesetog stoljeća odvija se dominantno preko Atlantika, Europa - Amerika. Danas, početkom 21. stoljeća, Pacifik preuzima dominantnu ulogu s glavnim sudionicima Amerikom, Kinom, Japanom, Indijom i Brazilom. Europa sve više liči na muzej, s pričama o slavnoj prošlosti i osvajanju svijeta očekujući da će se na račun stare slave i dalje razvijati. Međutim, u globalnim razmjerima Europa stagnira i s izuzetkom Njemačke, posljednjih desetljeća gubi industrijsku proizvodnju.

Hrvatska je ušla u Europsku uniju u razdoblju kada je kriza jasno ukazala na brojne neriješene poteškoće u srcu europskih politika. Ujedno je neophodno i suočavanje s manjkavostima Europske unije. Zbog prekomjerne javne potrošnje koja je eskalirala nemogućnošću servisiranja dugova u Grčkoj, Irskoj, Portugalu i drugim perifernim zemljama, do izražaja su došle i slabosti same Eurozone. Europska unija je krizu dočekala nespremna, bez razrađenog mehanizma djelovanja. Kao najaktualnije trenutno rješenje problema spominje se kreiranje bankarske i fiskalne unije. Od samih početaka neki od koraka u izgradnji EU usmjereni su krivo. Uočene su manjkavosti zbog kojih se danas nakon krizom potresenog sustava, često bez ustručavanja donosi jasan zaključak da je monetarna unija bila trijumf politike nad ekonomijom. Pozivajući fiskalnu uniju kao rješenje trenutnog stanja suočavamo se s pitanjem kako je uopće započela gradnja EU. Europa se je uvođenjem zajedničke valute započela graditi na temeljima koji su postojali, ali samo u političkom smislu. Temelji koji nedostaju mogu se definirati kao sređivanje gospodarstava zemalja, usklađivanje fiskalne politike i usklađivanje regulacije banaka, odnosno ostvarivanja uvjeta optimalnog valutnog područja.

Glavni razlozi krize, kroz koju je EU prošla u posljednjih nekoliko godina su: 1) monetarna politika zone je zajednička i jedinstvena, ali monetarni transmisijski mehanizmi nisu isti; 2) postoje strukturne razlike među zemljama Eurozone a neke nove članice su doživjele i pogoršanje u konkurentnosti; 3) financijska integracija zbila se brže od razvoja financijskog nadzora. Pored toga postoji povijesna, kulturna i geografska različitost kojom se mogu objasniti strukturne i cikličke divergencije unutar EU-a, a nisu dovoljno uzimane u obzir.

Često se tvrdi – posebice, ali ne samo od strane američkih ekonomista – da euro pokazuje da je nemoguće imati monetarnu uniju u nedostatku političke unije te da se Europa mora odvažiti na određene eksperimente u području federalizma, po uzoru na američki stil. Thomas Sargent iskoristio je svoj govor na dodjeli Nobelove nagrade kako bi potakao Europljane da slijede model Alexandera Hamiltona. Isto tako, Paul de Grauwe nedavno je izjavio: «Euro je valuta bez zemlje. Da bi bio održiv, potrebno je izgraditi Europsku zemlju.»

Fiskalna unija definirana je fiskalnim suverenitetom, koji je uz monetarni, jedan od najvažnijih stupova nacionalne države. Fiskalni suverenitet možemo definirati kao utvrđivanje poreza, zaduživanja i javne potrošnje. Preko te politike svaka vlada vodi svoju državu. Baš svaka europska vlada danas, na spomenuti prijedlog Paula de Grauwea, odgovorila bi da je to ekstremno radikalna savjet. Gotovo svaki političar opovrgava da postoji realna mogućnost stvaranja europske države. Europske države, odnosno njihovi političari nisu spremni na daljnje prepustanje suvereniteta supranacionalnoj zajednici sa sjedištem u Bruxellesu, a biračko tijelo zemalja “jezgre bogatih” protivi se bilo kakvim oblicima financiranja neodgovornog ponašanja zemalja “periferije”. Uz to Europska unija je skeptična prema svim modelima koji omogućavaju trenutno rješavanje nesolventnosti zemalja, ali ne pružaju rješenje problema - postizanja dugoročne fiskalne discipline nesolventnih. Struka sugerira EU i zemljama članicama da je rješenje problema u dubljem integriranju Europe, međutim neizbježan je dojam kako nitko u Europi na to nije spreman.

Što će se dogoditi sa Europskom unijom u budućnosti teško je sa sigurnošću reći. Stručnjaci smatraju da joj preostaju dva izbora – razdvajanje ili jačanje supranacionalne zajednice. U posljednjim godinama, obilježenim krizom, europski lideri nisu željeli odabrati neku od spomenutih alternativa, već su naprosto pobjegli od te odgovornosti. Pronaći dugoročno rješenje svojevrsto je iskušenje i test za europsku integraciju iza koje stoji 60 godina dugotrajne povijesti i suradnje. U svakom slučaju, odluka o budućnosti Europe biti će donesena u Njemačkoj. Razlog tomu je činjenica da novac kojim se financira probleme «perifernih» zemalja dolazi iz njemačkog gospodarstva. Njemačka, s druge strane, 60 % svoga izvoza plasira upravo u zemlje EU. Njemačka će financirati neodgovorno ponašanje zemalja u problemima sve dok ostvaruje neto profit od postojanja EU kao integracije.

Njemačka će održavati postojanje EU sve dok troškovi održavanja unije, ne premaše profite koje ona ostvaruje u EU. Postupak je kompliciran i nosi velike uloge. Na vladama europskih zemalja je da pokažu svoja umijeća i sposobnosti.

Hrvatska

Hrvatska je postala članica EU dok je trese najdublja kriza u njenoj povijesti. S druge strane, sve je više jasno da se Hrvatska nije najbolje pripremila za članstvo. Formalno su zadovoljeni svi uvjeti a suštinske prilagodbe i restrukturiranja nisu provedena. Hrvatska nije čak ni pripremila svoju administraciju da operativno tj. administrativno može proizvoditi dokumente: strategije, politike, projekte i slično kako bi povlačila novce dodijeljene Hrvatskoj. Pored toga, Hrvatska se sve više suočava s vlastitom krizom. Loša i nestručna politika vođena proteklih petnaestak godina sve više dolazi na vidjelo. Vladajuće garniture imale su retoriku za dobiti izbore, ali očito nisu znali ni što je to suvremena država, niti su imali ideju kako spriječiti i zaustaviti padanje države u sve dublju krizu. Najave da će biti bolje za dvije, pet ili deset godina pokazuje totalnu neznanje ali i neodgovornost prema vlastitom narodu i državi. U današnjem globaliziranom svijetu kad države međusobno konkuriraju, do oporavka gospodarstva ne dolazi spontano ili nekim automatizmom, nego kao rezultat smišljene ekonomske i ukupne politike prilagođene novonastalim okolnostima. Nema opće politike pomoću koje se razvija zemlja ili pomoću koje se zemlja izvlači iz krize. Sve su zemlje i situacije specifične, posebne. Da bi do oporavka došlo za dvije ili pet godina već se danas moraju poduzeti određene mjere u tom smjeru. Nažalost tih mjera nema.

Iluzija da će samo članstvo u EU značiti oporavak i polet hrvatskoga gospodarstva, a time onda i rješenje svih drugih socijalnih problema, polako kopni. Vladajući političari stalno pričaju o reformama koje poduzimaju i prepreke koje im stalno stvaraju neke interesne društvene skupine. Te priče su samo pokušaj proizvodnje atmosfere i osjećaja da Vlada nešto poduzima. Međutim još nijednu reformu u stvari nismo vidjeli. Promjena poreznih stopa nije reforma poreznog sustava a to nije niti agresivnija naplata poreza. Pozitivna je činjenica da Vlada više pažnje poklanja naplati poreza, ali to je njen redovan, može se reći administrativni posao. Ti poslovi se podrazumijevaju i oni čak nisu ni predmet proučavanja ekonomske politike.

Ekonomska politika, kao i svaka politika ima svoje ciljeve. Ciljevi ekonomskih politika svih država je povećanje domaće proizvodnje, zaposlenosti, izvoza i investicije. Ekonomski sustav i ekonomska politika se izgrađuju sukladno tim ciljevima. Nažalost, hrvatski ekonomski sustav i ekonomska politika nisu postav-

ljeni tako. Naš dosadašnji sustav i ekonomska politika su „atipični“. Oni su poticali potrošnju, uvoz i zaduživanje. Reforma bi bila promjena tog sustava i politike u sustav u kojem se isplati: raditi, proizvoditi, izvoziti i investirati. Nažalost takve reforme i politike još nema na vidiku. Poduzimaju se mjere koje ukazuju da Vlada ne prepoznaje izvore hrvatskih problema, a izgleda da ne zna niti kako ekonomija zaista funkcionira.

Primjerice, subvencija od 1600 kuna za zapošljavanje je suprotna logici ekonomskog procesa. Zapošljavanje dolazi iz povećanja proizvodnje koje traži više radnika da napravi tu proizvodnju. Stvaranje uvjeta za povećanje proizvodnje dovodi do povećanja broja radnih mjesta i zaposlenosti, a povećanje zapošljavanja bez povećanja proizvodnje je suprotno ekonomskoj logici iliti znanosti. Cijela ekonomska znanost se bavi metodama povećanja proizvodnje, odnosno govoreći makroekonomskim jezikom, kako povećati gospodarski rast.

Povećanje poreza, cijene energenata i cijena infrastrukturnih proizvoda u doba recesije je također u potpunoj suprotnosti ekonomskoj logici. Ovim povećanjima, bez povećanja dohotka, smanjuje se raspoloživi dohodak građana pa oni manje troše. Kad se potrošnja smanjuje i proizvodnja se smanjuje i zemlja ide dublje u recesiju. Hrvatska vlada je upravo to napravila. To možda ne bi bio problem da je negativne posljedice ovakvih poteza kompenzirala mjerama aktivne ekonomske politike koje bi vodile do povećanja proizvodnje i dohotka. Nažalost takve mjere su izostale.

Dvadesetih godina prošlog stoljeća makroekonomska znanost još je bila u primitivnom stanju. Ekonomska politika se temeljila na kombinaciji predrasuda i svakodnevnog zdravog razuma. Tih godina svijet je zahvatila najveća ekonomska kriza u povijesti, nazvana Velikom depresijom. Ciril Aydon u svjetskom bestselleru: *Povijest čovječanstva, 150 000 godina ljudske povijesti*, piše ono što je u ekonomskoj znanosti dobro poznato: „Trebalo je pričekati sve do 1935. da netko objasni kako krize izbjeći i iz njih se izvući: učinio je to John Maynard Keynes, isti onaj koji je upozorio na vjerojatne posljedice Versajskog sporazuma. Keynes je tu analizu izložio u svojoj knjizi *Opća teorija zaposlenosti, kamata i novca*. Bila je to, međutim, na nesreću knjiga koja je od čitatelja tražila da se okani „zdravog razuma“ i umjesto toga malo mučne glavom. Ta je knjiga za ekonomiju bila što i Kopernikova *O gibanju nebeskih tijela* za kozmologiju. Zdrav je razum govorio da se Sunce okreće oko zemlje. Zdrav je razum, drugim riječima, govorio čistu glupost. Zdrav je razum isto tako govorio i da država u doba recesije mora smanjiti potrošnju. Zahvaljujući Keynesu mi danas znamo da je i to čista glupost.... Danas se na Keynasa gleda kao na jednog od najvećih dobročinitelja čovječanstva. Tehnike ekonomskog upravljanja za koje se on zalagao danas su dio alata svakog centralnog bankara i svakog ministra financija... Najvažniji savjet koji nalazimo u Općoj teoriji dao bi se sažeti u tvrdnju: „kad si u rupi nemoj dalje kopati“.

Ekonomska znanost, prije svega makroekonomija, nakon Keynesa se brzo razvijala. Nakon što je u praksi potvrđena ispravnost objašnjenja funkcioniranja gospodarstva, dodijeljena je i 1969. godine prva Nobelova nagrada za ekonomiju Janu Tinbergenu za djelo *Ekonomska politika*.

Zemlje koje svoju ekonomsku politiku zasnivaju na ekonomskoj znanosti, a ne na „zdravom razumu“ najbrže su izašle i iz ove posljednje krize. Ekonomska kriza nastaje kad građani počnu manje trošiti. Njihova manja potrošnja dovodi do smanjenja proizvodnje. Smanjenje proizvodnje smanjuje potrebe za energijom, sirovinama, poluproizvodima, prijevozom, financiranjem, dolazi do otpuštanja radnika i pada dohotka, do smanjenja poreznih prihoda... Kriza tridesetih godina produbila se i produžila se kod zemalja koje su uz pad osobne potrošnje smanjile i potrošnju države i time dodatno smanjile proizvodnju i zaposlenost. I u ovoj krizi bilo je takvih zemalja koje su vođene zdravim razumom. One su ili još u krizi ili sporije izlaze iz krize. Poučeni takvim iskustvom, pametne zemlje kad su prepoznale razvitak posljednje krize i pad potrošnje građana i pad poreznih prihoda, nisu napravile grešku i smanjile državnu potrošnju kako bi smanjile proračunski deficit zbog pada poreznih prihoda. Poduzele su suprotan korak, povećale su javnu potrošnju i smanjile porezno opterećenje građanima i poduzetnicima da bi zaustavili pad domaće proizvodnje i zaposlenosti za razdoblje dok se ne vrati potrošnja građana na nivo na kojem je bila prije krize. Nije bilo rezanja nego povećanja i preusmjerenja javne potrošnje prema domaćoj proizvodnji. To je politika očuvanja i povećanja porezne baze umjesto povećanja poreznih stopa. Iz ekonomske povijesti i znanosti, poznato je da povećanje poreznog opterećenja smanjuje nacionalni dohodak a time indirektno i porezne prihode, a povećava proračunski deficit.

Podaci o deficitu razvijenih zemalja to i pokazuju. Proračunski deficit najrazvijenijih zemalja u 2007. godini, tj godini prije krize u prosjeku je iznosio – 1,1 % bruto domaćeg proizvoda, da bi se za dvije godine, u godini najdublje krize, 2009-toj se popeo na 8,9%, a u 2010-toj još uvijek bio visokih 7,7%, dok je u 2011-toj bio 6,5%. Rast deficita se sastoji u osnovi iz dva dijela. Jedan dio je rezultat pada potrošnje, proizvodnje i dohotka, a time i poreznih prihoda, drugi dio je zbog ciljanog povećanje potrošnje države.

Uloga države u zaustavljanju krize i pokretanju gospodarskog rasta još je vidljivija kroz javni dug. Prosječna vrijednost javnog duga najrazvijenijih zemalja u 2007. godini iznosila je 73,3% bruto domaćeg proizvoda, da bi taj dug u 2010. narastao na 100,3%. Isto kao kod proračunskog deficita, javni dug nije porastao samo zbog pada prihoda države nego i zbog investiranja države u zaustavljanje krize i u poticanje gospodarskog rasta. Pametnom politikom države zaustavljena je recesija, sačuvana je domaća proizvodnja i zaposlenost i potaknut gospodarski rast. Deficit i dug su povećani ali sačuvana je proizvodnja i stvaranje dohotka za narednih deset ili dvadeset godina, u kojem će se razdoblju taj dug otplaćivati.

Puno lakše je otplaćivati veći dug sa sačuvanom proizvodnjom i zaposlenošću, nego manji dug uz pad proizvodnje i povećanjem nezaposlenosti. O socijalnim efektima da se i ne govori.

Investiranje države u zaustavljanje krize i poticanje gospodarskog rasta rađeno je sukladno strategiji dugoročnog društvenog razvoja i gospodarskog rasta. U gospodarskom segmentu osim saniranja financijskog sektora, država je investirala i u skladu s industrijskom politikom. Zajednički kriteriji svih zemalja za investiranje u industrijskom području bili su: 1. Broj zaposlenih u ciljanoj i povezanim sektorima, 2. Dugoročnost industrije i 3. Razvoj novih industrija. Takvom politikom povećan je javni dug za 50% ali je osigurano preživljavanje u godinama krize i osiguran je gospodarski rast u narednom razdoblju u kojem će se otplatiti to povećanje javnog duga.

Kriza ima svoje troškove i za izlaz iz krize valja ih platiti. Govoreći malo prije o Keynesu poslužili smo se kriznom rupom. Ako se u borbi protiv krize koristi samo „zdrav razum“ bez ekonomske znanosti samo će se kopati dublja rupa koja će se ispunjavati sa sve većim brojem nezaposlenih radnika i drugim nezaposlenim proizvodnim resursima. Drugi način je ne kopati dalje kriznu rupu nego je ispuniti javnim dugom koji će otplatiti ljudi koji su ostali „na površini“ zadržali posao i oni koji su zbog aktivnije državne politike dodatno zaposleni. Pametne države su se poslužile ovom drugom politikom. Zadužile su se za milijarde dolara da bi zastavile krizu i potakle razvoj. Drugi način ne postoji. Drugi način je propadanje države i tjeranje ljudi u bijedu. Trošak krize društvo uvijek plati, samo je pitanje na koji način. Kroz aktivnu politiku razvoja i iz većeg dohotka taj trošak se uopće ne osjeti. Politikom rezanja kriza se samo produbljuje i ljudi sve lošije žive. Tada se postavlja i pitanje opravdanosti borbe za državu i opravdanosti postojanja ekonomije i drugih znanosti.

Pored toga visoki javni dug, uz pametnu ekonomsku politiku, nije prepreka gospodarskom rastu. Potvrda takvoj tvrdnji su visoki javni dugovi Japana (243%), Singapura (107%), Amerike (106%), Engleske (92%), Njemačke (80%). Te zemlje unatoč visokom javnom dugu stvaraju politike koje rezultiraju gospodarskim rastom. Naravno, deficitarno financiranje i javni dug nisu jedini instrumenti, nego su oni jedni od mnoštva instrumenata koji se moraju usklađeno koristiti da bi se u krizi i općenito upravljalo gospodarstvom.

Hrvatska iako je postala članica Europske unije nije u suštini završila tranziciju niti transformirala strukturu hrvatskog gospodarstva. To je izvor naše krize. Posao transformacije ne može napraviti privatni sektor niti EU. To mora napraviti hrvatska politika. Ta velika transformacija je nužna i stvorila bi uvjete za dugoročni razvoj hrvatskog društva i rast hrvatskog gospodarstva. Ta transformacija ima svoje troškove koji će se iskazati kroz povećanje javnog duga ali i dugoročne buduće koristi iz kojih će se isplatiti taj dug. Bez takve politike zadržava se po-

stojeća struktura koja proizvodi deficite a oni se ne mogu riješiti rezanjem. Za transformaciju nisu potrebni samo novci, oni su najmanji problem. Potrebna je znanstveno utemeljena Strategija hrvatskog dugoročnog društvenog i gospodarskog razvoja. Javni dug Hrvatske je oko 55%. Prostora za zaduživanje još postoji, više nego dovoljno, ali ne za financiranje postojeće gospodarske strukture nego za njenu promjenu. Samo treba znati kako?

Alternativna ekonomska politika

Politika rezanja koja dovodi do smanjenja domaće potrošnje, i pokušaj smanjenja proračunskog deficita i javnog duga, samo instrumentima javnih financija, unaprijed je izgubljena bitka s vrlo negativnim posljedicama za hrvatsko društvo. Osim što će takva politika rezultirati daljnjim padom, i onako niskog, standarda hrvatskih građana, doći će do daljnjeg urušavanja gospodarstva. Bez mjera aktivne ekonomske politike niti će doći do smanjenja deficita niti javnog duga niti do promjene strukture gospodarstva, niti do njegovog oporavka. To je politika stagnacije i nazadovanja.

Alternativna politika mora biti aktivna ekonomska politika koja će dovesti do povećanja domaće proizvodnje, zaposlenosti i izvoza a time i do smanjenja proračunskog deficita i javnog duga. Lokomotiva koja vuče proizvodnju, zaposlenost i investicije je potrošnja. Industrijska bi revolucija bila besmislena da se sastojala samo od golemog povećanja količine tkanina, željeza ili mehaničke snage koja se godišnje mogla proizvesti. Jednako važan bio je brz razvoj i brzo širenje potrošačkog društva, koje je sve više željelo tih stvari i koje ih je moglo kupiti. Čarolija industrijalizacije, iako su to suvremeni kritičari općenito previđali, bila je u tome što je radnik u isto vrijeme i potrošač. Iako danas sveprisutno, potrošačko društvo nije postojalo oduvijek. Ono se stvaralo skupa s razvojem industrije. Bez potrošnje ne bi bilo ni proizvodnje. Potrošnja može biti domaća i inozemna (izvoz). Na inozemnu potražnju mala zemlja, kao Hrvatska ne može utjecati, ali na vlastitu, domaću potrošnju, može. Prvi uvjet za pozitivan efekt porasta domaće potrošnje jest da što veći njen dio završi u domaćoj proizvodnji. Za efikasno provođenje takve politike (ili bilo koje druge) potrebna je dobra analiza strukture domaćeg gospodarstva, međusobna povezanost njegovih sektora i njihova ovisnost o uvozu kao i analiza strukture domaće potrošnje. Suvremeni instrumentarij ekonomske analize nam to omogućuje kao i procjenu multiplikativnih (ukupnih) efekata pojedinih mjera ekonomske politike.

Povećanje domaće potrošnje, u maloj zemlji Hrvatskoj koja ima relativno veliku uvoznju ovisnost, osim na povećanje domaće proizvodnje dovelo bi i do

povećanja uvoza. Gruba analiza, samo za ilustraciju, pokazuje da od 44 milijardi eura koliko potroši, Hrvatska uveze 16 milijardi eura, ili njena ukupna ovisnost je 36 % njene agregatne potrošnje. Povećanje domaće potrošnje za jednu milijardu eura, prema ovoj proporciji značilo bi povećanje uvoza za 360 milijuna eura i povećanje domaće proizvodnje za 640 milijuna eura. (Input-output model omogućuje vrlo precizne izračune, ovdje samo prikazujemo mehanizam funkcioniranja). Porast domaće proizvodnje za 640 milijuna eura značio bi gospodarski rast od 1,5%. Isto tako, ako se izvoz ne povećava, povećanje uvoza za 360 milijuna eura značio bi za toliko povećanje negativnog salda vanjskotrgovinske bilance i eventualno povećanje vanjskog duga. Kod velikih zemalja koje imaju (prirodno) manju uvoznju ovisnost, ovi odnosi kod povećanja domaće potrošnje su puno povoljniji u korist domaće proizvodnje. Unatoč tome, one su kod poticaja za povećanje domaće potrošnje pazili na njenu strukturu kako bi najveći njen dio završio u njihovoj proizvodnji.

Hrvatska, uz politiku povećanja domaće potrošnje, kao instrument za povećanje domaće proizvodnje, mora imati ozbiljnu i ciljanu politiku povećanja izvoza kojim bi kompenzirala ovo povećanje uvoza (u našem primjeru 360 milijuna eura). S tim ciljem potrebna je analiza izvoznih potencijala svake pojedine djelatnosti, analiza prepreka njihovom iskorištavanju a potrebna su i sredstva da se to ostvari. Potrebna je sustavna izvozna politika. Kompenziranje dodatnog uvoza dodatnim izvozom značilo bi povećanje domaćeg proizvoda za 2,2% a da se ne pogorša stanje u vanjskotrgovinskoj bilanci i da ne poraste vanjski dug. Na temelju analiza strukture domaće proizvodnje i potrošnje, može se utjecati na strukturu povećanja domaće potrošnje koja će u najvećoj mjeri, većoj od navedenog prosjeka, završiti u domaćoj proizvodnji. Povećanje proizvodnje potiče porast zapošljavanja, nacionalnog dohotka i povećanje porezne baze, što uz iste ili manje porezne stope dovodi do smanjenja proračunskog deficita i javnog duga.

Naravno, nije dovoljno samo povećati domaću potrošnju i imati sustavnu izvoznju strategiju, nego je s ovakvim ciljem potrebno uskladiti ostale politike (monetarnu, tečajnu, industrijsku, regionalnu, poljoprivrednu, socijalnu, obrazovnu),... Mora se započeti proces izgradnje cijelog gospodarskog sustava usklađenog s hrvatskim proizvodnim resursima, sa strukturom potrošnje na principima suvremene ekonomske znanosti u kojem će se isplatiti raditi, proizvoditi i izvoziti.

Unatoč na prvi pogled teškoj situaciji i koja ponekad izgleda bezizlazno, Hrvatska nije ni približno tako loše da ne bi mogla provesti, uz vrlo male žrtve, takvu politiku. Činjenice koje podupiru takvu tvrdnju su: 1. Javni dug je još uvijek relativno nizak (oko 60% BDP), tako još postoji mogućnosti za investiranje u zaustavljanje krize i poticanje razvoja gospodarstva. Do sada deficit i javni dug su nastajali zbog plaćanja za gubitke iz prošlih razdoblja bez ulaganja u otklanjanje izvora tih gubitaka. 2. Kriza je dovela do smanjene potrošnje a time i uvoza, zbog

čega protekle dvije godine Hrvatska ima uravnotežen tekući račun platne bilance. Drugim riječima Hrvatska ovih godina ne troši više od vlastite proizvodnje. 3. Uravnotežena platna bilanca stabilizirala je vanjski dug i on se ne povećava, a zbog razduživanja domaćih sektora za očekivati je da se počne i blago smanjivati. 4. Devizne rezerve su relativno visoke tako da ne treba očekivati u narednim razdobljima šokove na strani uvoza. 5. Gospodarska (fizička) infrastruktura je također relativno visoke kvalitete i mogla bi podnijeti i dvostruko veću domaću proizvodnju bez značajnijih ulaganja. 6. Sustav obrazovanja, osobito visoko školskog, daje dovoljno znanja za proizvodnju roba kojima se može postići i dvostruko veći bruto domaći proizvod po stanovniku. 7. Ograničenje resursa ne postoji a domaći nisu ni približno iskorišteni. 8. Najveći potencijal za povećanje proizvodnje nalazi se u vrlo velikom broju nezaposlenih ljudi. 9. Potrošnja hrvatskih građana je među najnižim u Europi (s Rumunjskom i Bugarskom), tako da svaka politika mora voditi do povećanja potrošnje hrvatskih građana zbog nužnog povećanja njihovog životnog standarda. To nužno povećanje potrošnje može biti glavna lokomotiva za povećanje domaće proizvodnje, ne na administrativno-politički način, nego na temelju ekonomske politike koja se temelji na ekonomskoj znanosti. 10. Hrvatska ima komparativnu prednost nerazvijenosti s dohotkom po stanovniku od 10.000 eura. Europa ima skoro 30.000 eura. Ako se postavi cilj povećanje dohotka na 15-20.000 eura, na temelju analize više razvijenih zemalja, mogu se dosta precizno odrediti grupe proizvoda, djelatnosti i tehnologija kojima Hrvatska mora ovladati da ostvari te ciljeve. Na temelju takvih ciljeva i analiza izvodi se i struktura obrazovanja i struktura državnih institucija. 11. Članstvo u EU i u NATO daje nam sasvim dovoljan i više nego dovoljan prostor da ostvarimo svoje gospodarske i socijalne tj. političke ciljeve.

Jedino što Hrvatskoj sada nedostaje jest politika koja bi se temeljila na znanju potrebnom za provođenje ovakve alternativne politike. Za ovo nisu dovoljna samo ekonomska, nego i mnoga druga znanja.